

MANSKÁ TVRZ PODSTRÁŇ A VLADYCKÝ ROD HRABIŠŮ Z NOVÉ VSI

Přemysl ŠPRÁCHAL

Rozsah Královéhradeckého kraje zaujímá značnou část severovýchodních Čech, které původně byly spravovány střediskovým hradištěm tzv. hradské soustavy v Hradci nad Labem (pozdější královnino věnné město Hradec Králové). Severní polovina kraje je výrazně horského charakteru, který je přímo ukončen hraničním pohořím Krkonoš.

Právě okrajem tohoto horského prostoru zemské stezky prostupovaly do sousedního Slezska a na Kladsko. Tato strategicky významná oblast byla z důvodu existence zemských bran, propojujících vnitrozemí s cizím státem, ponechávána dlouhou dobu bez sídelních zásahů. Proces vnější kolonizace, tedy osídlení okrajů tehdejšího státu, byl ve větší míře prováděn za souhlasu krále teprve pomocí šlechtických lokátorů až v průběhu 13. století.

Zhuštěná koncentrace fortifikovaných míst, ať strážního či rezidentního charakteru, dokládá také zvýšenou militární činnost, neboť zde bylo poměrně vysoké riziko napadení sousedním královstvím (podobná situace byla i na slezské straně piastovských knížectví). Proto byla tato horská enkláva pod stálým dohledem královské moci v podobě manského systému a řízena zástavními lenními držiteli.

Uvnitř této královské manské soustavy bylo několik městských center, z nichž právě hradní města v Trutnově a Dvoře Králové hrála dominantní úlohu. Zástavnímu držiteli trutnovského hradu, purkrabímu dosazenému královnou, bylo svěřováno i místo předsedajícího manskému soudu.

Trutnovský manský systém byl vyňat z jurisdikce dvorského a zemského soudu a stal se tak jakýmsi zvláště autonomním soudním zřízením rozhodujícím ve věcech trestních i právních pomoci manské soudní rady, podřízené pouze králi. Pokud nějaká majetkově-právní transakce proběhla mimo rámec tohoto soudu, manský soud ji okamžitě zneplatnil, jak to známe i z případu vlastníků Nové Vsi (Podstráně), která byla součástí obvodu téhož manství.

Rada soudních přísedících byla tvořena many z řad šlechty a měšťanů, jimž předsedal již zmiňovaný zástavní držitel hradu v Trutnově. Soud se scházel převážně v zimních obdobích nebo po jarních polních pracích. Postupem času se soudní administrativa z Trutnova přesunula do Dvora Králové. Důvodem patrně bylo částečné osazení soudu královédvorskou členskou základnou, odkudž také pocházeli někteří písaři. Navíc se značná část drobných manství nacházela právě v okolí Dvora Králové, kde tito držitelé lén měli nezřídka zakoupeny domy ve městě.

Poslední fáze trutnovského manského systému se datuje do období druhé poloviny 15. století. K rozpadu částečně přispěl dopad důsledků po dlouhotrvajících husitských válkách a následně pak neutěšený stav situace kolem vlastnictví hradu v Trutnově. Již v té době se část manství stávala svobodným, což v kombinaci s předešlým vývojem znamenalo ochromení celého systému a po roce 1539 pak i zánik celé soustavy trutnovského manství.¹⁾

Žirecká Podstráň (okr. Trutnov), dnes periferie spádového města Dvora Králové nad Labem, bývala součástí výše zmiňovaného manství. Nachází se v povodí horního toku Labe v Podkrkonoší, který právě do značné míry určoval teritoriální hranice tohoto trutnovského manství. V minulosti však šlo o samostatnou vesnici nazývanou dvěma rovnocennými tvary jmen: *Nová Ves a Podstráň*. Podstráň původně nesla tvar jména ve středním rodě (*Podstrání*), v současné době je ustálena ve feminním tvaru. V průběhu času, s ohledem na připojení k sousednímu panství, začala být nazývána současným termínem Žirecká Podstráň (*Schurzer Leute, Leiten*). Názvoslovný přívlastek byl nezbytný vzhledem k sousedícím, ale katastrálně odděleným částem města, totiž Městské Podstráně (Dolní Podstráň, *Nieder Vorstadt*) a Sylvárovu (Podhoří, Silvárovská Podstráň, *Silberleuth*). Je možné, že v minulosti šlo o celistvější území.

V Žirecké Podstráni býval poplužní dvůr příslušenstvím k tamní tvrzi. Jednalo se totiž o samostatný vladický statek nezávislý na šosovním zázemí královského města, ovšem stále v jurisdikci manského soudu v Trutnově. Vlastníci tvrze většinou pocházeli z řad chudší nižší šlechty, spíše na měšťanské úrovni, kde také ve městě byli zakoupeni.

1) Daniel DOLEŽAL, *Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480–1539*, Sborník archivních prací 42, 1992, č. 2, s. 221; *Trutnovské desky manské z let 1455–1539*, in: Vojtěch Jaromír Nováček (ed.), *Archiv Český XV*, (dále jen AČ XV) Praha 1896; Vladimír WOLF, *Vymezení regionu Trutnovska do konce XIV. století a jeho otázky*, *Krkonoše–Podkrkonoší* 3, 1967, s. 14–20; Marie MARŠÁLKOVÁ, *Rozsah trutnovského manství*, in: *Krkonoše–Podkrkonoší* 1, 1964, s. 69–70.



Obr. 1: Pohled ze Žirecké Podstráně na Dvůr Králové s panoramatem Krkonoš. Vlevo dole střecha rodinného domu na místě údajného tvrziště (foto autor).

Kdy došlo k výstavbě tvrze, není jisté. Nevíme nic ani o počátcích samotné Podstráně, natož jestli s ní toto vladycké sídlo souviselo již od založení. První písemné zmínky jsou v pramenech zachyceny až kolem přelomu 14./15. století. Místní jméno Podstráň reflektuje polohu, na níž byla vesnice s tvrzí vystavěna a odkazuje se na oronymum Stráň (*Tieberleiten*). Ta, zhruba v délce osmi kilometrů, lemuje jižní část královédvorské kotliny, kterou o více jak 100 m převyšuje.

Z hlediska časové posloupnosti je však poněkud zajímavější její druhý název – Nová Ves. Není pochyb o tom, že jde o venkovské dosídlovací aktivity vázané na stávající městské středisko ve Dvoře Králové. Ovšem počátky Královédvorská jsou dodnes zatíženy řadou nepřesností a i přes zachovalost některých kvalitních archivních pramenů je dosud zdejší historiografie stále nedostatečně zpracovaná.²⁾ Některé chybné interpretace jsou však pomalu vyvraceny.³⁾

2) Kupř.: Jiří ŠÍL – Ivo REJCHRT, *Nástin historiografie města Dvora Králové nad Labem*, Krkonoše – Podkrkonoší 20, 2012, s. 487–499; Jiří ŠÍL, *Výběrová bibliografie vlastivědy Královédvorská*, Dvůr Králové nad Labem 2001; Jiří ŠÍL, *Soupis diplomových prací týkajících se Královédvorská a Podkrkonoší obhájených na českých univerzitách*, Královédvorská 2, 2007, s. 77–82; Vladimír WOLF, *Historická bibliografie Podkrkonoší*, Krkonoše – Podkrkonoší 1, 1963, s. 184–188.

3) Vladimír WOLF, *Počátky Dvora Králové n. L. a Hostinného (Přehled názorů)*, Krkonoše – Podkrkonoší 1, 1963, s. 16–23 nebo k tomu viz též práce

Následující popis historických skutečností je sestaven především na základě výpovědní hodnoty trutnovských desk manských s doplněním dalších relevantních pramenů, jakým byla kupř. agenda některých knih desk dvorských. V návaznosti s tím je sledována korektnost tematické vlastivědně-historické literatury.

Počátky Dvora Králové a Nové Vsi

V okolí Dvora Králové (původně Curia, Hof) existovalo jistě raně středověké osídlení již v dobách knížecích, do něhož bylo posléze toto město na magdeburském právu lokalizováno.⁴⁾ Hradbami městského opevnění jej nechal posílit pravděpodobně už král Přemysl Otakar II. Oproti legendárním fiktivním datům je za první písemnou zmínku považována teprve miletinská listina z roku 1270 se záznamem o plebánu *Gotfridovi de Curia*.⁵⁾ Během následujícího století až do roku 1392 býval v zástavě, zvláště pak dolnoslezských knížat, kdy se opět vrátil Koruně české. Královinným věnným městem (*Curia Regine, Dwuor Kralowe, Königinhof*) se stal až od roku 1399 zápisem věna královně Žofii Bavorské.

V této době je poprvé zmiňována i Nová Ves (Podstráň). Kromě názvu, odkazujícího vznik vesnice až po založení města, upozorňuje na pozdější vznik také plužinný systém, který již nevykazuje stopy kolonizačních zvyklostí. Lze se tedy domnívat, že k založení vsi tedy došlo až někdy v průběhu onoho 14. století. Sídelní aktivita širšího okolí pak odpovídá procesům vrcholné neboli tzv. vnější kolonizace.⁶⁾

Šimákovy: Vladimír WOLF, *J. V. Šimák a severovýchodní Čechy*, Dissertationes historicae 5, 1996, s. 67–70; nejnověji i Karel MARTINEK, *Omyly, nepravdy a polopravdy v rané historii města*, Vlastivědné čtení o Královédvorskú, 2018, č. 2, s. 36–52.

4) Karel MARTINEK, *Počátky osídlování královédvorského Podzvičinska*, Vlastivědné čtení o Královédvorskú, 2017, č. 1, s. 36–50; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*, Praha 1938, s. 386–387.

5) Josef EMLER (ed.), *Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae IV*, Praha 1892, s. 728, č. 1826; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Počátky Dvora Králové nad Labem*, Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze 44, 1936, s. 7–15; Rudolf Mathias WLASCHEK, *Königinhof an der Elbe in Urkunden und Urkundlichen Berichten aus dem XIV. Jahrhundert*, Bohemia, Bd. 17, München 1975, s. 357–364.

6) Vrcholnou středověkou kolonizací i s historiografickým vývojem pohledů na ni a bohatou bibliografií shrnula: Dorota LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii*, Poznań–Marburg 2004. Metodiku k výzkumu zaniklých plužin zpracoval již Ervín ČERNÝ, *Zaniklé středověké osady a jejich plužiny*, Praha 1979.

Tradičně uváděná nejstarší zmínka o Nové Vsi (Podstráni) k roku 1404 je chybná. Za to knihy půhonné desk dvorských přinášejí časově nepřilíživě vzdálený záznam soudní pře z průběhu roku 1395 s žalobou podanou Jarkem z Habřiny a dalšími na Levíka z Verdeka.⁷⁾ Zde se vyskytuje jakýsi Štěpán ze Dvora a z Nové Vsi (*Stephanus de Curia et de Nova wess*), kterého můžeme považovat za prozatím prvního doloženého majitele Nové Vsi.

Na podzim téhož roku se s ním setkáváme znovu, tentokrát v provolačích knihách při odúmrti ve vsi Skřivanech (*in villa Krzywan*).⁸⁾ O Štěpánovi se lze opatrně domnívat, že jde o královédvorského měšťana. Právě tito měšťané užívali téhož přídomku. Na jeho urozený původ však poukazuje již jeho figurování v deskách dvorských.

Co se s Novou Vsí dělo během husitských válek, není zřejmé. Pravděpodobně sdílela osudy Dvora Králové. Ten byl, spolu s dalšími městy, jak kroniky uvádějí,⁹⁾ již roku 1421 husitskými vojsky dobyt a ovládnut. Tento stav se nezměnil téměř po celou dobu husitských válek.¹⁰⁾ Spřízněnost města s husitskou orientací nejspíš měla za následek i minimalizaci škod v okolí a tak zdejší osídlení neutrpělo dramatictějších škod jako v případě pozdější třicetileté války. Dochovaná městská pergamenová kniha z roku 1417 dovozuje, že se správa města nijak nezastavila, přestože došlo k výměně německého purkmistra a konšelů za české měšťany. Dokonce ještě v letech 1434–1436 docházelo ke kontinuálnímu jmenování plebánů.¹¹⁾

Hrabišové z Nové Vsi

Že tyto války skutečně nebyly pro Novou Ves příliš dramatické, můžeme vyvodit z toho, že ves ani okolní osídlení nezaniklo a nedlouho po husitských

7) Gustav FRIEDRICH (ed.), *Desky dvorské Království českého VII.*, První kniha půhonná z let 1383–1407, Praha 1929, s. 76–77, č. 208.

8) *Druhá kniha provolačí desk dvorských z let 1395–1410*, in: Gustav Friedrich (ed.), *Archiv český XXXV*, Praha 1935, s. 11–12, č. 16.

9) František ŠIMEK – Miloslav KANÁK (edd.), *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, Praha 1959, s. 68; František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, Praha 1937, s. 36; VAVŘINEC z Březové, *Husitská kronika*, Praha 1979, s. 223 a další.

10) Jiří FRAJDL – Vlastimil ZIKMUNDA, *Listy z dějin východních Čech*, Havlíčkův Brod 1965, s. 51–57; Dagmar KRSKOVÁ, *Život ve Dvoře Králové nad Labem v 15. století*, in: Královny a jejich věnná města, Dvůr Králové nad Labem 2001, s. 143–149.

11) Josef EMLER (ed.), *Libri Confirmationum VIII–X*, Praha 1889, s. 232, 260. Ke skutečnému dosazení katolických farářů ovšem nejspíš nedošlo, jak podotýká emeritní farář a historik Josef Kurka u obou jmenování: „... přístup nemožný.“ Josef KURKA, *Archidiakonáty Kourčimský, Boleslavský, Hradecký a diecése Litomyšlská*, Praha 1915, s. 543.

válkách její vlastníky znovu registrujeme v listině z roku 1448. Ta bohužel, spolu s několika dalšími listinami, zanikla někdy během druhé světové války.¹²⁾ Doslovné znění české listiny našťestí ještě v předstihu ve wroclawském archivu zaznamenal Josef Emler.¹³⁾ Jednalo se o *slib* človecenství, tedy lenní přísahu jaroměřského purkmistra a konšelů Jiříku z Poděbrad. Mezi šlechtou, zaručující důvěryhodnost slibu měšťanů, přivěsili své pečete právě Hrabíše z Nové Vsi a ze sousedního panství Hynce ze Žirče.

Znovu se oba pánové (*Hrabisse de Nowe wsy, Hynczo de Giercze*) uvádějí mezi žalobci (*executores*) roku 1454 ve sporu Purkarda z Janovic a Jana z Vyhnanic o manský hrad v (Choustníkově) Hradišti.¹⁴⁾ Nepřehledné prodeje a následné spory o Choustníkovu Hradiště v té době nejsou ničím neobvyklým. Zmiňuji to zvláště proto, že se zde připomínají mj. i manské vsi Vlčkovice a Kokotov (dnešní Kohoutov). Ty byly v lenním vztahu právě ke zmiňovanému hradu a později v držení majitelů Nové Vsi. Zřejmě proto je ve sporu angažován také novoveský vladyka.

Následující prosincová listina z roku 1459 přináší dvě důležité informace; především je zde zachována pečeť a pak rozšíření Hrabíšova jména na plné znění – *Jan Hrabíše z Nové vsi*.¹⁵⁾

Schulzovy Archivní prameny¹⁶⁾ s odkazem na tzv. *pamětní pergamenovou knihu* také zmiňují Jana Hrabíše z Nové Vsi.¹⁷⁾ Jedná se o zápis smlouvy mezi Janem Hrabíšem a měšťanem Martinem Kokotkem. Schulz uvádí i chybné datum 1464; ve skutečnosti to bylo o rok dříve.¹⁸⁾ Pozoruhodnějším je ale spíš Janův přídomek „*Skokotkowycz*“. To nás opět vrací do lenní

12) August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty I*, Praha 2001, s. 176, č. 138.

13) *Listiny archivu někdy Olešnického 1415–1525*, in: Josef Kalousek (ed.), AČ XV, Praha 1896, s. 203–206, č. 98.

14) *Druhá kniha pühonná z let 1407–1530*, in: Gustav Friedrich (ed.), *Desky dvorské království Českého VIII.*, Praha 1944, s. 405, č. 612.

15) A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů I*, s. 86, č. 238. V Atlasech erbů II, s. 379, fol. 368^r je omylem vepsán rok 1449.

16) Antonín SCHULZ, *Archivní prameny ku poznání života i strážně na širém Královédvorskú od smrti Husovy až do doby Koniášovy*, Dvůr Králové nad Labem 1913, s. 108.

17) Schulz uvádí ještě Mikuláše Hrabíše, ale v originále zápisu není Mikuláš zmiňován. Zřejmě se jedná o omyl ve spojení s panošem Mikulášem Karlíkem vystupujícím v několika předešlých záznamech. Viz SOkA Trutnov, fond AM Dvůr Králové, *Pamětní kniha města od roku 1417*, fol. 29.

18) Datace na pondělí dne sv. Petra v okovech (z *okow zproszenie*) opravdu vychází na rok 1463 (*lxvij*) nikoliv 1464. Za ověření děkuji archiváři AHMP dr. Janu Škodovi.

vsi Kokotova. Je tedy možné, že Jan Hrabiše byl opravdu už tehdy manem s lenní povinností k hradu v Choustníkově Hradišti.

V letech 1473–1491 se jako majitel Podstráně neboli Nové Vsi uvádí *Jan z Habru* (jinak *Jan Podstránecký*). V deskách manských jej zaznamenáváme poměrně často, v dvou desítkách různých záznamů.¹⁹⁾ Většinou se jednalo o účast ve svědečných řadách manských úředníků. Tvar jeho jména byl relativně natolik ustálený, že se zažilo rozlišovat rody Hrabišů z Nové Vsi od vladyků z Habru.²⁰⁾

Víme však, že se i vladykové z Habru také zvali Hrabiši, takže tento závěr není správný. Pro hlubší analýzy nám však chybí bohatší sfragistický materiál, neboť písemné prameny po genealogické stránce ne vždy dovolují jednoznačné závěry.

Jak již bylo zmíněno, Jan z Habru a Nové Vsi se pravidelně psával ve stejném tvaru. Ovšem ve třech zápisech ze dne 14. února roku 1482 dochází k obratu, kdy je uváděn pouze s protopříjmením *Hrabiše z Nové Vsi*.²¹⁾



Obr. 2: Erb Hrabšů z Nové Vsi (kresba autor).

19) AČ XV, s. 348–376.

20) Tomáš ŠIMEK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*, Praha 1989, s. 574.

21) AČ XV, s. 353–355, č. 15, 16, 18.

Zřejmě to je jedním z důvodů, který vnesl zmatek do stávající literatury. Vysvětlením této jmenné vsuvky by mohl být paleografický rozbor písařského záznamu. Daniel Doležal identifikoval v tomto roce až tři písaře s tím, že tyto tři zápisy jsou dílem neznámého písaře, označovaného siglou C.²²⁾ Tento písař pak působil u trutnovského soudu ještě další čtyři roky, ale právě těmito zápisy zde začínal. Je tedy možné, že Jana z Habru znal i pod tímto jménem, než později převzal zažitou rétoriku.

Podobně se lze domnívat, že bylo písařovým záměrem dostatečně odlišit Jana z Habru od Matěje z Habru, neboť ony tři únorové zápisy se týkají majetku různě spjatého se Starými Buky (okr. Trutnov). Jedním z těchto záznamů je i prodej poloviny tvrže s poplužními, které prodával právě Matěj z Habru, kterého písař také odlišil tvarem – *Matěj Bucky*. Nutno však přiznat, že se jedná pouze o spekulativní hypotézy.

Že by se mohlo jednat o Jana z Habru, na to poukazuje spíše kontext vřazení jména, neboť se vždy jedná o jmenování v rámci svědečné řady manů, které před tím i po tom zastával právě tento Jan. Byl-li však v letech 1448–1491 v Nové Vsi pouze jediný Jan nebo se jednalo o dva různé Jany (Jan Hrabiše a Jan z Habru), to prameny jasně nezodpovídají a teoreticky nelze ani jednu z verzí vyloučit.

Nejasný je i další potenciálně příbuzenský vztah Jana Podstránského z Habru k *Vaňkovi Hrabiši od města Dvoru* při tržové smlouvě z roku 1491. Editor Vojtěch Jaromír Nováček v záhlaví záznamu regestuje obsah jako *prodej statku Podstrání*, ale zápis sám doslovně uvádí pouze *dvůr a popluží, co se k Stráni dotýče za rybníkem*.²³⁾

Není sporu o Stráň, ať již šlo o podstráňský statek obecně nebo jen o vysokou boreckou mez nad Labem. Ale není jisté, zda došlo k převodu celého majetku. Nikde se nemluví o tvrzi (nehledě na to, jestli byla součástí areálu poplužního dvora) a stejně tak se nezmiňují rybníky, potoky, ani ves nebo další příslušenství. Místo toho se jasně vymezuje popluží *za rybníkem a proti rybníku*. Nad to ze zápisu vyplývá, že Vaněk bude s rybníkem disponovat i do budoucna.

Že jde jen o část zboží, na to zase ukazuje vymezení břemen pro oba aktéry a jejich následovníky, kde se smluvně zavazují nepřekážet si při vypouštění rybníka nebo v užívání cesty. Že i nadále Janovi zůstanou nějaké, blíže neurčené pozemky v sousedství, na to upozorňuje část zápisu: „... proto pan Jan nebo jeho budoucí budou moci s té strany dobytek pásti

22) D. DOLEŽAL, *Trutnovská manská soustava*, s. 221.

23) AČ XV, s. 376, č. 56–57.

i [k] vodě a ostřížeze požívati až do vody.“ Tedy Jan si jistí pastvu dobytka z této strany až k rybníku, byť s omezením přímého vstupu zvířat do vody.

Nemyslím si tedy, že zde došlo k prodeji celého statku Podstráně, jak uváděl Nováček, ale pouze k oddělení jedné jeho části. V následujícím období se pak celý majetek vyskytuje v sourozeneckém držení, pravděpodobně tedy synů Jana Podstránského.

Vladykové z Habru

Krátce ještě k Hrabišům, resp. vladykům z Habru. Přídomek z Habru se pravděpodobně váže k dnešnímu městu Habry (okr. Havlíčkův Brod). Plurál názvu je až pozdějšího data.²⁴⁾ Dle jedné z místních tradic stávalo původní sídlo na jižním okraji katastru v místech zaniklého dvora Klepanda. Terénní konfigurace a analogie vztahu tvrzí k osídlení však napovídá, že haberské sídlo bude třeba hledat někde jinde.²⁵⁾ Přestože město proslulo především strategickou polohou, která dala jméno významné zemské stezce, místní vladykové zůstávají téměř neznámi.

Stejně nezodpovězenou otázkou zůstává i jméno Hrabiše. V tomto případě se jedná o přezdívkou ve smyslu dodatečného jména nebo příjmi, neboť jejich křestní jména zněla standardním způsobem. Původní význam toho jména se ovšem od staročeského křestního jména odvozuje.²⁶⁾

August Sedláček řadí Hrabiše z Nové Vsi spíše k rodu Voračických z Paběnic (z *Nalžov*, z *Vildštejna*, z *Košumberka*).²⁷⁾ Za pravdu mu dávají křížem a pokosem čtvrcené erby.²⁸⁾

24) Naše řeč 8, 1924, č. 3, s. 93. Podobně i Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny I*, Praha 1947, s. 506–507.

25) Encyklopedická díla vztahující se ke šlechtickým sídlům tuto lokalitu neznají.

26) Jedním z nejstarších nositelů křestního jména Hrabiše byl roku 1103 rádcem knížete Bořivoje. Populárnost tohoto jména je patrná u některých šlechtických rodů jako třeba u pánů z Rýzmburka (Riesenburka, Oseka), jež Palacký dokonce označil jako Hrabišice, nebo u Švábeniců, kteří kolonizovali právě Trutnovsko. Ale ani u jednoho z těchto rodů nelze spatřovat příbuzenskou propojenost. František PALACKÝ, *Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě I*, Praha 1939, s. 210, 524; Tomáš VELÍMSKÝ, *Hrabišici: Páni z Rýzmburka*, Praha 2002; David PAPAŽÍK, *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*, Praha 2009.

27) August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika, část zvláštní*, Praha 1925, s. 191.

28) August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty III*, Praha 2002, s. 378–379.

Poslední generace Podstráneckých

V dalším období se s Janem Podstráneckým už nesetkáváme, namísto toho se na Podstráni uvádí bratři Mikuláš, Kuneš a Jan z Habru.²⁹⁾ Bratři mají dědičný majetek po otci jasně vymezený na blíže neznámých dílích cedulích a z tohoto majetku se od nich oddělil Mikuláš, který se pak výrazněji projevuje i v dalších dějích. August Sedláček uvádí, že bratři nabyli roku 1492 i zmíněnou ves Kokotov a zboží vlčkovské s tím, že Vaňkovi po rozdělení zůstala Podstráň a ostatní připadlo Mikulášovi.³⁰⁾ Zmínili jsme již, že náznaky držby těchto dvou vsí byly již před rokem 1492, nemuselo se tedy jednat o nabytí nového zboží, ale pouze o převod dědictví. Těchto statků se pak Mikuláš zbavil roku 1504.³¹⁾

V letech 1495–1496 dílčí majetek samostatně rozprodává i *Kuneš z Habru*,³²⁾ který byl dědicem dvora v Borkách. Ale ten se o Borky musel soudit s královéhradeckým hejtmanem Mikulášem z Hořic.³³⁾ Kuneš se prokazoval zápisem desk manských o dědictví do dvou generací, jak blíže ukazuje smlouva mezi Janem z Habru a Protivou z Rožmitálu v roce 1473. Ještě v témž roce (1495) mu dal soud za pravdu a nadále mohl zmíněné zboží bez vsí překážky užívat.³⁴⁾

Z toho vyplývá, že zmiňovaný Jan z Habru byl nejspíše skutečně otcem Kuneše a potažmo jeho bratří. O mladším Janovi dále již neslyšíme, ale v zápisech se vyskytuje ještě Mikulášův bratr *Vaněk Hrabiše z Nové Vsi*. Poprvé je zmíněn až roku 1496 v zápise majetkového *poručení* svému bratru Mikulášovi v případě Vaňkovi smrti.³⁵⁾ Ještě v roce 1503 mu manský soud zrušil *kšaft*, který uzavřel jinde než v rámci manské jurisdikce.³⁶⁾ Následujícího roku se o něm mluví již jako o nebožtíkovi a jeho majetek dědičně obdržel bratr Mikuláš. Lze se domnívat, vzhledem k povaze zmiňované listiny, že právě tento Vaněk by mohl být totožný s tím, který s Janem z Habru roku 1491 učinili smlouvu o popluží kolem rybníka.

29) AČ XV, s. 377, č. 59.

30) August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého V*, Praha 1887, s. 95.

31) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze V*, s. 78; August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1909, s. 424.

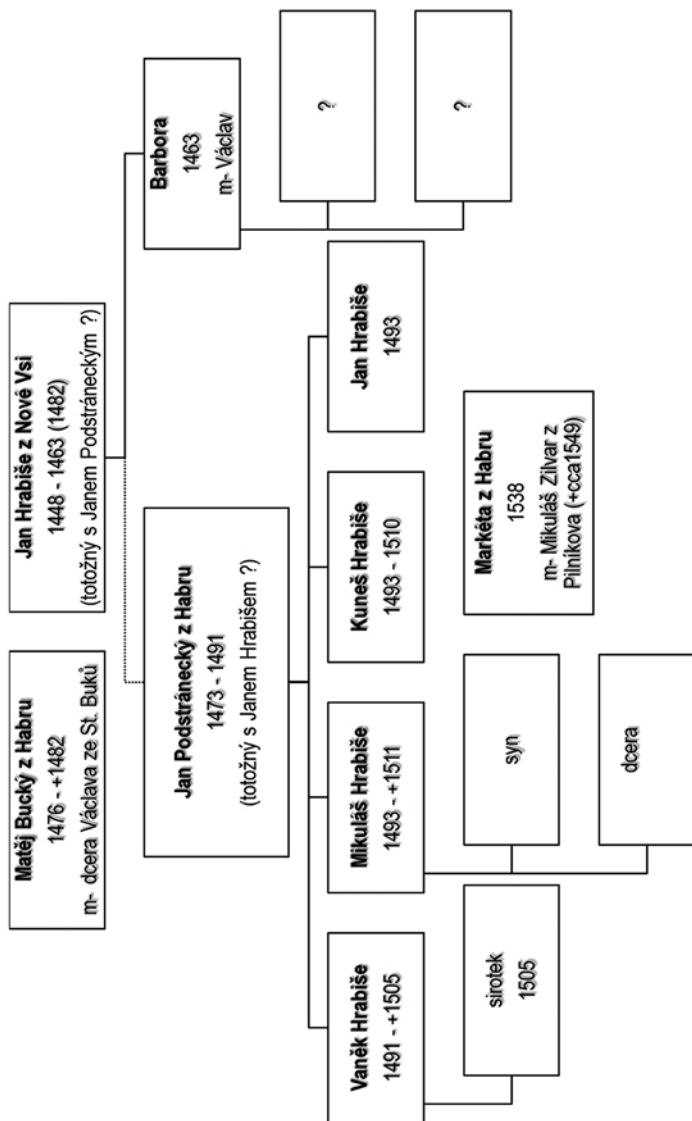
32) AČ XV, s. 381, č. 65; s. 386, č. 77.

33) AČ XV, s. 381–382, č. 66.

34) AČ XV, s. 348–349, č. 5.

35) AČ XV, s. 386, č. 76.

36) AČ XV, s. 407, č. 121. Srov. též: D. DOLEŽAL, *Trutnovská manská soustava*, s. 234.



Obr. 3: Descendentní diagram rodokmenu vládků z Nové Vsi.

Žádný z bratří po svém otci nejspíše nezastával žádnou úřední funkci a tudíž se ani nevyskytují ve svědečných řadách manských zápisů. Svůj rozdělený majetek postupně rozprodávali, čímž se také pomalu začali vytrácet z obecného povědomí.

Zdá se, že se stáhli mezi královédvorský patriciát, jak jejich přídomky výmluvně hovoří: *Kuneš z Habru a u Dvora*, *Mikuláš Hrabiše z Nové Vsi a od Dvoru*, *Vaněk Hrabiš od města Dvoru*.³⁷⁾ Kuneš z Habru je ještě roku 1510 uváděn mezi majiteli domu.³⁸⁾ Podobně se o rok později v městské knize mluví i o pozůstalosti Mikuláše Hrabiše a prodeji Hrabišovského domu.³⁹⁾

Též je však na místě upozornit, že se ani v tomto případě nejednalo o měšťany ve smyslu společenského postavení, ale stále o nižší šlechtu, byť zchudlou a rezidentně zakoupenou v rámci města, což je doloženo už jejich titulaturou: *urození panoše*, *urozený vládyka*, *člověk rytierský* a pod.⁴⁰⁾ Pouze jejich otec *Jan z Habru a v Nové Vsi* si, jako úředník Protivy z Rožmitálu a na Pecce, udržel jisté dlouhodobé postavení i s majetkovým potenciálem v podobě samostatné pozemkové državy v okolí města.

Další majitelé statku

Přestože o statku vyčleněném z okolní enklávy, případně sídle v Nové Vsi, víme již od konce 14. století, celistvější obraz dostáváme až poměrně pozdě, na samém sklonku 15. století. Teprve při dělbě dědictví došlo k zápisu sourozeneckých podílů na tzv. dílčí cedule,⁴¹⁾ jejichž existence je zmiňována roku 1493, ale vlastní obsah bohužel neznáme. V celém průběhu devadesátých let sice dochází k různým majetkovým přesunům a odprodejům jednotlivých částí, vždy se však jednalo pouze o partikulární převody, nikoliv celý statek.

Ke změně došlo až na přelomu století, kdy bratři Hrabišové z Nové Vsi rozdrobený majetek odprodávali. Většinu skupoval pozdější zemský hejtmán *Jan Litoborský z Chlumu*, který tak rozšířil své čerstvě nabyté panství v sousední Žirči. Od Kuneše z Habru koupil roku 1502 popluží.⁴²⁾ O dva roky později od Mikuláše Hrabiše přikoupil sirotčí statek Podstráň (Novou Ves) po bratrovi, který mu byl následujícího roku (1505) zapsán do

37) AČ XV, s. 403, č. 112; s. 408, č. 123; s. 376, č. 56.

38) A. SCHULZ, *Archivní prameny*, s. 103.

39) Barbora BÖNSCHOVÁ, *Tzv. Pergamenová kniha a Papírová kniha (Diplomatický rozbor dvou nejstarších dochovaných královédvorských městských knih)*, diplomová práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra archivnictví a pomocných věd historických, Hradec Králové 2018, s. 34.

40) AČ XV, s. 377, č. 59; s. 408, č. 123; s. 407, č. 121.

41) AČ XV, s. 377, č. 59.

42) AČ XV, s. 403, č. 112.

desk manských.⁴³⁾ V červnové listině je i zmíněno, že na tomto statku váží jakýsi dluh ještě po otci, který do jisté míry ovlivňoval celý prodej. Oklikou se mu tak téhož roku dostalo i kdysi odprodaného pole s *paloučkem*,⁴⁴⁾ které už roku 1495 prodal Kuneš z Habru Janu Peřinovi z Jaroměře,⁴⁵⁾ a louky odtržené od popluží i s částí řeky Labe.⁴⁶⁾

Jan Litoborský sice poprvé spojil podstránské panství s Žirčí, ale hned několik měsíců od posledního prodeje, roku 1506, obě spojená panství prodává pánu na Heřmanicích, *Jindřichovi Berkovi z Dubé*.⁴⁷⁾ Ale ani ten zde na spojeném panství nehopodařil příliš dlouho a již na jaře roku 1512 se žirečského panství zbavil prodejem svému sousedovi z Hradiště nad Labem (dnešní Choustníkovo Hradiště) Burjanovi ze Švamberka.⁴⁸⁾ Zajímavé je, že opět bez Podstráně.

V případě Podstráně sledujeme jiný vlastnický vývoj. Jindřich Berka totiž dál prováděl majetkové transakce v souvislosti s těmito grunty. Především se jednalo o drobné pozemky kolem rybníka a jejich následnou směnu s obcí.⁴⁹⁾ Konečně roku 1515 prodal tzv. *Hrabišovský statek* (Podstráň) královédvorskému vladykovi *Šimkovi z Bořic*.⁵⁰⁾ Král Vladislav jeho dcerám dokonce udělil svolení tento manský statek dědit.⁵¹⁾ Od dědiců byl později tentýž statek odkoupen a připojen k městským pozemkům.

Manský statek Podstráň

Tvrz je poprvé výslovně zmiňována 27. února roku 1506 ve smlouvě Jana Litoborského z Chlumu s Jindřichem Berkou z Dubé. Doslovně se zde uvádí: „... *Podstránie, kteréž slove Nováves, jmenovitě tvrz, duvor s roli, s lukami, s rybníkem, s potokem i s jinými vodotečmi, s lesem, s chrastinami i s tú vši zvolí a se všemi příslušnostmi...*“⁵²⁾

Není bez zajímavosti, že se v tržních zápisech z let 1504–1505 žádná tvrz výslovně neuvádí. Nemůže být pochyb, že zde panské sídlo v nějaké

43) AČ XV, s. 408–409, č. 123; s. 411, č. 127.

44) Malá louka nebo nějaký zatravněný pozemek. AČ XV, s. 411–412, č. 128.

45) AČ XV, s. 381, č. 65.

46) AČ XV, s. 414–415, č. 135.

47) AČ XV, s. 415–416, č. 136.

48) AČ XV, s. 433, č. 164.

49) V. J. Nováček v edici uvádí směnu gruntů manských za šosovni (městské), ve skutečnosti ale šlo o opačný postup. AČ XV, s. 434–436, č. 166.

50) AČ XV, s. 442, č. 175.

51) AČ XV, s. 441, č. 174. Podobně tak Anna z Bořic své věno na Bukovině u Dvora Králové zapsala svému otci Šimkovi (AČ XV, s. 440–441, č. 173).

52) AČ XV, s. 415.

podobě existovalo již před tím, na což poukazuje predikát trvale zmiňovaný od konce 14. století.

Pro tržní odhad majetku můžeme vycházet pouze z částečně dochovaných údajů. Těmi je hodnota Podstráně z roku 1504 v ceně 162,5 kopy grošů (nehledě na to, jestli i se zápočtem 80 k. gr. za statek Borky) a spojené statky Žireč a Podstráň z roku 1506 v hodnotě 900 kop grošů českých.

Nevíme sice, za kolik koupil Jan Litoborský Žireč roku 1501, ale při opětném prodeji (1512) byla prodána za 450 kop gr., tedy za polovinu společné kupní hodnoty. Tímto zjednodušeným, a do jisté míry zavádějícím výpočtem, vychází prodejní cena Podstráně v době zmínky tvrze trojnásobně navýšená oproti pořizovací ceně.⁵³⁾

Rybníky

Hodnota podstránského statku spočívala především v jeho rybnících. Těmi bylo zaplaveno celé pravobřežní údolí Labe téměř od Dvora Králové až k Žirči. V deskách manských se výslovně jmenují dva: *Hrabišovský rybník* a *rybníček malý*.⁵⁴⁾ Podle terénních reliktních hrází, současně s kartografickou toponymií, je zřejmé, že se zde nacházelo minimálně pět rybníků.



Obr. 4: Žirecká Podstráň. Typická usedlost s pohledem do údolí zaniklých rybníků (foto autor).

53) AČ XV, (desky manské) v zápisech č. 105; č. 123; č. 164; č. 5.

54) AČ XV, s. 435; s. 442, č. 175; s. 504, č. 268.

Většina však do konce 18. století zanikla. Hrabišovským rybníkem mohl být pozdější *Brechteich* nebo *Mittel Teich*. Současný katastr Žirecké Podstráně jasně ukazuje vykrojení Brechteichu z kdysi logicky kompaktně ohraničeného celku. Lze se proto domnívat, že se právě o tomto rozdělení rybníka mluví v tržní smlouvě Beneše Stoše z Targovic z roku 1521.⁵⁵⁾ Malým rybníčkem mohl být i tzv. Horní rybník (*Ober Teich*). Mapa I. josefského vojenského mapování z druhé poloviny 18. století již zaznamenává pouhý zlomek rybníka Brechteichu a žirečský Šenkovní rybník (*Schänken Teich*), který později přiváděl vodu k pivovaru, jež využíval především vlastní rybníček před zámkem (*Schlossteich*).

Kostel

Lze říci, že se původní podstránský statek rozkládal mezi Dvorem Králové a Žirčí, na jedné straně ohraničen Strání na druhé tokem Labe. Tvořily jej dva samostatné celky – Nová Ves čili Podstráň (*Leuten*) s rybníky a Borek (dříve Borky, později *Burg*) s částí Labe a spíše loukami. Ani na jedné části se kromě drobných sakrálních památek nenacházela žádná významnější církevní stavba. Pouze v Borku je až pozdní novogotická kaple P. Marie Bolestné z roku 1844.

Ovšem řada mapových děl, převážně z 18. století (1720–1827), pravidelně zakresluje Podstráň (*Leiten*) se symbolem stavby s křížkem. Většina těchto map vychází z podkladů tzv. Müllerovy mapy z roku 1720, která takto označuje místa s kostelem (*Pagi cum templo, Dörfer mit kirchen*).⁵⁶⁾ Žádný takový se ovšem na katastru Podstráně nenachází. V případě existence by jej jistě zaznamenal topograf Jaroslav Schaller. Ten ovšem Podstráň letmo přechází bez jakékoli podobné zmínky.⁵⁷⁾ Ze samotné Podstráně jsou na dohled kostely až ve Dvoře Králové, Choustníkově Hradišti a Žirčí.

Mohlo by se však jednat o raně barokní hřbitovní kostelík (kapli) sv. Odilona,⁵⁸⁾ dnes ve Staré Žirčí (k. ú. Žireč Ves), pouhých 120 m od hranice katastru Žirecké Podstráně. Dnešní barokní podoba kaple pochází až z roku 1656, předcházela jí ale starší dřevěný kostelík.⁵⁹⁾

55) AČ XV, s. 466–467, č. 215.

56) Mappa Geographica regni Bohemiae, M 1 : 132 000, Jan Kryštof Müller, 1720.

57) Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreiches Böhmen XV, Königgrazer Kreis*, Prag–Wien 1790, s. 67.

58) Zdejší kaple je patrně jedinou tohoto zasvěcení v Čechách. Benediktinský opat sv. Odilo z Cluny († 1049) mj. zavedl svátek zesnulých, zv. Dušičky.

59) Původní stavba se odhaduje ze 14. století, k pozdějším přestavbám došlo po husitských válkách a roku 1587. Emanuel POCHE, *Soupis památek historických*



Obr. 5: Borek. Kaple P. Marie Bolestné se Strání v pozadí (foto autor).



Obr. 6: Kaple sv. Odilona. Pohled od jihozápadu (foto autor).

Poblíž stával i jesuitský kostelík (kaple) sv. Kříže (*Kreutz Kirche*) s křížovou cestou na Kalvárii (*Kalvarienberg*). Zaznamenaný byl ještě na I. vojenském mapování, na rozdíl od nijak zdůrazněného kostelíka sv. Odilona. Jednalo se o stavbu z let 1729–1733. Do současnosti se z kaple nic nedochovalo.⁶⁰⁾



Obr. 7: Kostel v Žirecké Podstráni (Leiten) na starých mapách
 (1 – Müllerova mapa 1720; 2 – Le Rougeova mapa 1757; 3 – Müllerova
 mapa 1770; 4 – Mapa Hradecké diecéze 1790; 5 – Schmollova mapa 1809;
 6 – Kreibichova mapa s kostelem nad Kalvárií 1828; 7–8 – Kaple
 sv. Odila v Podstráni na III. vojenském mapování 1880.
 Online viz: <http://chartae-antiquae.cz>).

a uměleckých v okrese Královédvorském, Praha 1937, s. 358; Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech IV*, Praha 1982, s. 426; Jan PÁN, *Hřbitovní kaple sv. Odilona*, Evidenční list nemovité kulturní památky, NPÚ 1961, č. 3759.

60) E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech IV*, s. 429; Jiří ŠÍL, *Ves Žireč (Schurz-Dorf)*, Trutnov 2000, s. 3.

K pohřbívání ale nejspíš docházelo u filiálního kostela sv. Kříže na Dolním předměstí ve Dvoře Králové, jak ukazuje případ tragické události z Podstráně ze 17. století.⁶¹⁾ Starší literatura tento kostel spojuje s lichými legendami o nejstarším zdejším městském chrámu Páně. Tím je ovšem románský děkanský kostel sv. Jana Křtitele. Kostel Povýšení sv. Kříže (tzv. malý kostelíček za městskými hradbami) se datuje do doby existence tvrze kolem roku 1500. Z té doby (1504) pocházel i jeho nejstarší zvon. Svoji pozdně barokní zděnou podobu získal až roku 1752.⁶²⁾ Později byl hřbitov u kostela zrušen. Svého času byla Podstráň přiřazena také k blízkému Dubenci. Po zrušení kostelních hřbitovů vznikl i jeden prvorepublikový přímo nad obcí u hranic Podstráně a Sylvárova.

Tvrz v Podstráni

Na závěr je na místě se ještě zmínit přímo o tvrzi. V literatuře nezřídka existují zmatečné historické výklady nedostatečně rozlišující Podstráň a Sylvárov. Z toho důvodu se také traduje zavádějící verze o Podstráni, jakožto původišti Zilvárů ze Silberštejna.⁶³⁾ Ukázkou tohoto historického zmatení jsou kupříkladu jinak kvalitní podrobné slovníky Orthův a Ottův.⁶⁴⁾

Abychom však nekřivdili jenom autorům hesel naučných slovníků, je vhodné zmínit, že jejich popis byl pouze jakýmsi kompilátem starší literatury. Za zmatek do jisté míry může zvláště popis Johanna Sommera.⁶⁵⁾ Ten ovšem zánik *der alten Burg der Ritter Silber von Silberstein* zasazuje do období třicetileté války. Dosud nikdo tuto tezi o zániku nezpochybnil. V té době skutečně došlo ke zničení poměrně vysokého procenta městských domů i venkovských usedlostí kolem města a tak lze spatřovat definitivní zánik tvrze právě v tomto období.

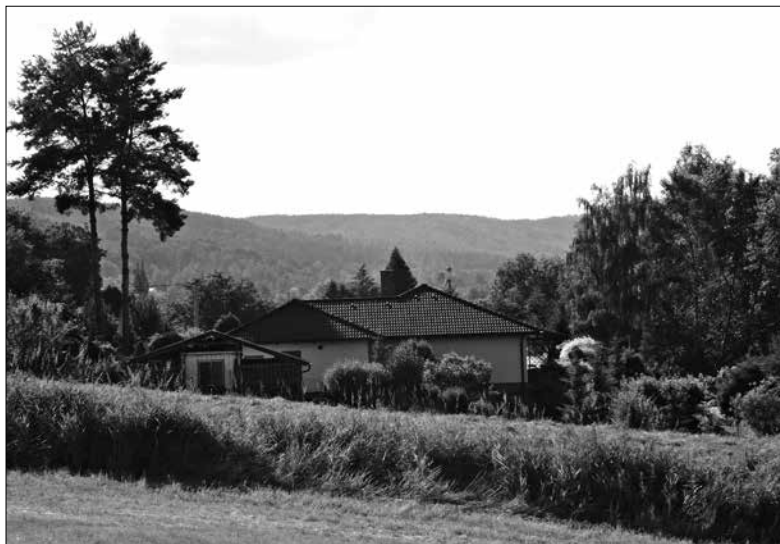
61) Radomír ROUP, *Vražda v Podstráni*, Vlastivědné čtení o Královédvorskú, 2018, č. 4, s. 19.

62) Věž přistavěna teprve roku 1784. E. POCHE, *Soupis památek*, s. 49–51; Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 341; Radomír ROUP, *Zvony*, Vlastivědné čtení o Královédvorskú, 2018, č. 4, s. 17–19.

63) Původně měšťanský rod Zilvárů ze Silberštejna vztahuje svůj predikát k hradu Břecštejnu u Vlčic a Pilníkova, kde se také soustředilo jejich panství. Sylvárov (*Silberleuth*) je až pozdní název Podhoří, které Mikuláš Zilvar koupil teprve roku 1538 a tentýž statek v letech 1540–1543 následně přijal v léno. AČ XV, s. 501–501, č. 262, 265. V rodě zůstal ještě několik dalších generací a tím vznikl i tento přívlastek.

64) Jan ORTH – František SLÁDEK, *Topograficko-statistický slovník Čech*, Praha 1870, s. 575; *Ottův slovník naučný XIX.*, Praha 1902, s. 1034.

65) Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen – statistisch-topographisch dargestellt IV., Königrätzer Kreis*, Prag 1836, s. 89.



Obr. 8: Žirecká Podstráň. Pohled na budovu v místě údajného tvrziště (foto autor).

Pro úplnost nutno zmínit, že tvrz již krátce po roce 1500 neplnila svoji rezidenční úlohu a mohla být spíše pouhým obytným objektem správce poplužního dvora.

Podle zmínky prof. Sedláčka byly *zbytky bývalé tvrzky* patrné ještě v druhé polovině 19. století.⁶⁶⁾ Zakladatel místního muzea Antonín Schulz již ale o několik let později o lokalizaci nic netušil a ve své poznámce přestřeluje úvahou: „*Zda tvrziště Hrabšovské stálo na místě nynější samoty Rabiš, s určitostí tvrditi nelze v uvážení vzdálenosti 8 km ode Dvora.*“⁶⁷⁾ Tomáš Halík ve svých dvorských *Dějínách tvrziště Hrabšovské* přechází pouze suchým konstatováním: „... *kde toto tvrziště stávalo, není známo.*“⁶⁸⁾

Přesnou lokalizaci tvrziště přináší až šestý svazek souborného díla *Hradů, zámků a tvrzí*.⁶⁹⁾ Podle této teorie měla tvrz stávat v místech někdejší

66) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze V*, s. 95.

67) A. SCHULZ, *Archivní prameny*, s. 104. Rabiš se nachází u dnešního Kohoutova a sám Schulz tomu příliš nevěřil.

68) Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové n. L.*, Dvůr Králové nad Labem 1926, s. 18.

69) T. ŠIMEK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*, s. 574.

usedlosti čp. 33. Autoři k tomuto údaji došli na základě opisu z vlastivědné knihy Josefa Borufky.⁷⁰⁾ Schulzova neznalost konkretizování tohoto tvrziště nejspíše pramenila z neznalosti Borufkovy knihy. Svoji roli u této německy psané knihy mohla sehrát i jeho nacionalistická zaujatost.⁷¹⁾

Podpoře Borufkovy teorie nepřímo nasvědčuje i místopisný název položení *Manska* v těsné blízkosti čp. 33 na mapách Stablinního katastru.⁷²⁾ Právě sousední dům, dnes již na sylvárovském katastru, s čp. 2501 býval původně číslem popisným jedna. Manskem se označovalo celé položení signované literou „A“, táhnoucí se pásem lemujícím okraj katastru od této usedlosti severně až do konce sylvárovských gruntů. Přičemž právě bývalé čp. 1 (dnes čp. 2501) má silné, hluboce zděné a částečně podsklepené základy. Stejně tak výrazným opracovaným pískovcovým štukem je vyzděn hospodářský objekt u bývalého čp. 2 (dnes čp. 2502).⁷³⁾ K majetkovým převodům Sylvárova (pův. Podhoří) a Kohoutova otiskl plné znění listin také Antonín Viták.⁷⁴⁾

Na místě předpokládaného tvrziště ještě v polovině 19. století stávala dřevěná usedlost v obklopení druhotných objektů tvořících dvorek. Později byla zbořena a dnes již neexistuje. Pozemek byl rozparcelován a srovnán na stavební parcelu, kde stojí dva rodinné domky.⁷⁵⁾

Závěr

Žirecká Podstráň vznikla nejspíše v průběhu 14. století v rámci venkovských dosídlovacích aktivit drobné šlechty. Jelikož se Královédvorskou nacházelo v enklávě královského manského obvodu, spadala i Podstráň do jurisdikce manského soudu v Trutnově.

První zmínka o obci se váže k roku 1395, kdy je v deskách dvorských opakovaně zmíněn královédvorský měšťan Štěpán z Nové Vsi. Právě Nová

70) Josef BORUFKA, *Der politische Bezirk Königinhof. Eine Heimatkunde für das deutsche Haus und die deutsche Schule*, Gradlitz 1908, s. 484. Za upozornění děkuji Radomíru Roupovi. Hrady, zámky a tvrze v bibliografii omylem uvádějí rok vydání 1980.

71) Antonín SCHULZ, *Historický průvodce Dvorem Králové n. L.*, Dvůr Králové n. L. 1921. Viz tendenční věnování v úvodních stránkách.

72) *Dorf Silberleuth böhmisch Podstran in Böhmen Königgratzer Kreis*, Indikační skica, 1841. Též Povinný císařský otisk map stabilního katastru, M 1 : 2880, 1841. Online viz: archivnimapy.cz/cz.

73) Za informace patří dík majitelům čp. 2502 v Sylvárově.

74) Antonín Konstantin VITÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, Praha 1867, s. 233–235.

75) K. ú. Žirecká Podstráň, čp. 99 a čp. 93 (p. p. č. 280/3 a 290/2, st. p. č. 179 a 180).

Ves je někdejšími označením dnešní Žirecké Podstráně. V průběhu 15. století se zde vyskytují vladykové z Habru, řečení též Hrabišové. Z četných zmínek v trutnovských deskách manských lze vytvořit docela přesvědčivý náhled do existence obce a vývoje jejího jména.

Mezi Dvorem Králové a Žirčí, v prostoru dnešního vnitrostátního letiště, se v minulosti rozkládalo několik rybníků, které byly spravovány především z vladyckého sídla právě v Podstráni. Panství bylo spojeno ještě se sousedními Borky na břehu Labe. Již ale na začátku 16. století přestalo být samostatným celkem a po majetkových převodech několikrát změnilo své majitele.

Vrcholná doba rozkvětu obce je především v průběhu 15. století. Bývalá tvrz, výslovně zmiňovaná až roku 1506, zanikla beze stopy a otázky zůstávají také v případě kostelíka spojovaného s Podstrání.

Z turistického hlediska jde o obec s krásným výhledem do královédvorské kotliny s relikty zaniklých rybníků a panoramatem hlubokých lesů s horskými dominantami (Sněžka, Černá Hora, Zvičina) v pozadí. Nachází se zde několik drobných sakrálních památek a ukázek tradiční lidové architektury, z nichž byla venkovská usedlost z 19. století čp. 39 prohlášena za kulturní památku.

Tato obec je ukázkou koexistence jednoho mikrosvěta jako intermezzo v rámci větších městských a panských celků. Pro historiky tato obec přináší ještě celou řadu nezodpovězených otázek, zvláště co se hierarchie lenních vztahů týče, a urbanistovi poskytuje stále znatelné dozvuky venkovské krajiny 19. století před procesem bezprostředně se rozšiřující urbanizace sousední městské aglomerace.

THE VASSAL FORTRESS OF PODSTRÁŇ AND THE HRABIŠ FAMILY FROM NOVÁ VES

The northern part of the Hradec Králové Region consists of the hilly areas around Trutnov and Dvůr Králové, which used to form part of a special legal structure known as the “Trutnov vassal system”. The territory covered by this system maintained its own jurisdiction, and lay outside the normal reach of the provincial courts. It was responsible only to the king or queen, who appointed their own burgrave at the castle in Trutnov; the burgrave was also the chairman of the court with jurisdiction over the territory.

Part of the Trutnov vassal system was the small Nová Ves estate, which was owned by members of the local gentry. Nová Ves was located to the south-east of the royal town of Dvůr Králové, situated below a ridge (known as Stráň) which flanked the low-lying Dvůr Králové basin; the estate was thus also known as Podstráň (meaning “under the ridge”; today Žirecká Podstráň).

The estate was established during the 14th century; at the end of the century (in 1395) the court records gave details of the first documented owner of Nová Ves, one Štěpán of Dvůr and Nová Ves. The owners of the estate were mainly members of the “vladyka” (lower gentry) in the service of other lords. During the second half of the 15th century, one Jan Hrabíš of Habr features regularly among the witnesses recorded in the local court minutes.

Podstráň was the site of a fortress (no longer standing) which was the residence of the local gentry; they also owned an additional small estate in neighbouring Borek. Between Nová Ves and Borek were several fish-ponds, which were the most valuable part of the small estate.

When the next generation of the Hrabíš family took over the estate, the family gradually lost its property to new owners; ownership then began to fluctuate rapidly. At the beginning of the 16th century the Hrabíš family moved back to the town of Dvůr Králové, and the family line eventually died out there.

Coincidentally, the Podstráň fortress and estate ceased to exist at the same time as the Trutnov vassal system became defunct, during the first half of the 16th century. Podstráň was then allocated to the royal town of Dvůr Králové; it remains a part of the town today.